

Dom przy ul. Słonimskiej 15 jest zabytkiem znanym chyba każdemu miłośnikowi przeszłości naszego miasta i trudno sobie wyobrazić jego przestrzeń bez tego charakterystycznego budynku. Zaledwie kilka lat temu wpisano go do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Wciąż stanowi piękny przykład historycznej spuścizny dawnych mieszkańców dzielnicy Bojary i jednocześnie widoczny znak problemów związanych z pomysłami na rewitalizację zabytkowych budynków. Budynek jest znany także nie tylko z racji swej architektury, ale również z powodu osoby właściciela – Witolda Zbirohowskiego-Kości. O właścicielu pisano już sporo, ale znacznie mniej wiadomo było o historii nieruchomości.

Posesja przy obecnej ul. Słonimskiej 15 po raz pierwszy w źródłach historycznych pojawia się jako wydzielona nieruchomość dopiero w 1893 r.<sup>1</sup>, wiadomo jednak, że istniała znacznie wcześniej. Pierwszym poświadczonym jej właścicielem był Feliks Olendzki, a w 1893 r. była jeszcze niezabudowana. Interesująca nas działka początkowo wchodziła w skład większej własności należącej do Olendzkich (zapisywanych także jako Olędzcy). Ich majątek, w posiadanie którego weszli najpewniej na drodze koligacji rodzinnych, rozciągał się między ul. Słonimską a późniejszą ul. Kraszewskiego.

Pierwszym przedstawicielem rodziny, który sprowadził się do Białegostoku, był Michał Olendzki. Wywodził się ze szlacheckiego rodu dziedziczącego na Klukowiczach niedaleko Siemiatycz. W stolicy ówczesnego obwodu białostockiego pracował jako urzędnik, zapewne w strukturach władz administracyjnych. Zmarł w 1834 r. pozostawiając wdowę, Elżbietę z Czaczkowskich<sup>2</sup> i dzieci: syna Michała (1817-1885) i córkę Konstancję, od 1858 r. żonę Leona Bernadzkiego, właściciela gruntów bojarskich<sup>3</sup>. Jak się wydaje, jego spadkobiercą został najstarszy syn Michał. 26 listopada 1842 r. w miejscowej świątyni ewangelickiej wziął ślub z Wilhelminą Molkentin, córką Daniela<sup>4</sup>. Rodzina Molkentiniów pochodziła z Warszawy. W pierwszej połowie XIX w. przenieśli się do Dobrzyniewa, gdzie pracowali jako tkacze w jednej z fabryk. Brat Wilhelminy, Karol Molkentin, stał się posiadaczem kilku posesji i domów w mieście, w tym przy ul. Warszawskiej 47 (zachowany do dziś) i ul. Kraszewskiego 7<sup>5</sup>. Z małżeństwa Michała i Wilhelminy Olendzkich urodziło się kilkoro dzieci, z których do wieku dorosłego dożyli: Feliks, Józef i Kazimierz oraz Julia i Michalina. Tu historia zaczyna się „zazębiać”, gdyż z dokumentów notarialnych z 1893 r. wynika, że po śmierci Michała doszło do podziału majątku między synów. Feliks otrzymał interesującą nas działkę, sąsiednią posesję (później przy ul. Słonimskiej 13) otrzymał Józef, od 1879 r. żonaty z Adelajdą Brinck<sup>6</sup>, a część od strony ul. Żukowskiej (dziś ul. Kraszewskiego) stała się własnością Kazimierza Olendzkiego.

Feliks Olendzki był zadłużony u Ludwika Olendzkiej, córki Mikołaja (jego żony?), a w związku z tym, że nie spłacał zaciągniętej pożyczki, białostocko-sokółski sąd pokoju zlicytował należącą do niego działkę przy ul. Słonimskiej celem zaspokojenia roszczeń wierzycielki. Wygrała ona licytację i 22 lipca 1893 r. spisała u notariusza tzw. akt nadawczy. Jeszcze wówczas na posesji nie było żadnej zabudowy. Ale już 12 października tego roku Zarząd Miejski poświadczył plan nieruchomości sporządzony przez mierniczego Kazimierza Szumskiego, na którym odnotowano istnienie murowanego parterowego domu z facjatą na dwuspadowym dachu, ustawionego frontem do ul. Słonimskiej, podzielonego na kilka lokali. Posiadał wejście do lokalu handlowego od frontu, dodatkowe wejście w północnej ścianie szczytowej, a także wejściem od tyłu do sieni zaopatrzonej w klatkę schodową na poddasze. Elewacje domu były tynkowane i dodatkowo ozdobione lizenami oraz gzymsem podokapowym. Olendzka zastawiła swój majątek w Wileńskim Banku Ziemskim.

24 listopada 1898 r. Ludwika Olendzka zdecydowała się sprzedać swoją nieruchomość przy ul. Słonimskiej żonie kupca, Huldzie Kerwin, córce Wilhelma. W akcie notarialnym zapisano, że przedmiotem transakcji była posesja z murowanym parterowym domem oraz ustawionym w tyle budynkiem gospodarczym.<sup>7</sup> Niewiele wiadomo na temat nowej właścicielki, trudno też powiedzieć, dlaczego w ogóle kupiła omawiany majątek. Być może Olendzka miała trudności ze spłatą zadłużenia w Wileńskim Banku Ziemskim, podobnie chyba jak Hulda Kerwin, która niespełna pół roku później, 13 maja 1899 r., odsprzedała nieruchomość Witoldowi Zbirohowskiemu-Kości<sup>8</sup>.

Witold Aleksander Zbirohowski-Kości urodził się w 1867 r. jako syn Hermana (ur. 1824) i Natalii z Szepietowskich. Wcześniej w 1865 r. w Warszawie urodziła się jego starsza siostra, Maria Zofia Aleksandra. Wówczas Herman i Natalia mieszkali przy ul. Brackiej, zaś ojca w metryce określono ogólnie jako obywatela<sup>9</sup>, co nie wyjaśnia, czym zajmował się na co dzień. Tam też Maria ukończyła Prywatny Sześcioklasowy Żeński Zakład Naukowy<sup>10</sup>, zaś Witold uzyskał wykształcenie buchalteryjne, a do Białymstoku przybył przed 1897 r. Tego roku został odnotowany jako agent oddziału Warszawskiego Towarzystwa Ubezpieczeń od Ognia – poprzednika Warszawskiego Towarzystwa Ubezpieczeń SA<sup>11</sup>, co niewątpliwie zdecydowało o objęciu posady szefa białostockiego oddziału po 1919 r.<sup>12</sup> Posada była niewątpliwie nie tylko prestiżowa, ale i intratna, co pozwoliło mu na zakup nieruchomości w Białymstoku. Do maja 1899 r. mieszkał przy ul. Aleksandrowskiej w domu Kosińskiej (dziś ul. Warszawska 18), szybko jednak zdecydował się na inwestycję we własny dom (tym bardziej, że posiadanie miejskiej nieruchomości i płacenie podatków otwierało przed nim nowe możliwości biernego i czynnego uczestnictwa w wyborach samorządowych). Co więcej, gdy 26 sierpnia 1900 r. Kości pożytył od Jakuba Sakowicza, byłego marszałka szlachty powiatu białostockiego i właściciela posesji przy ul. Aleksandrowskiej (dziś

ul. Warszawska 9)<sup>13</sup>, w spisanym przy tej okazji akcie zastawu odnotowano, że dom został nadbudowany o dodatkową kondygnację<sup>14</sup>. Dzięki temu wiemy, że między majem 1899 a sierpniem 1900 r. Kościa rozbudował dom Ludwika Olendzkiej, niewątpliwie doprowadzając budynek do stanu, jaki znamy obecnie.

W 1897 r. wstąpił w związek małżeński z Anną, córką dr. Konstantego Smorczewskiego<sup>15</sup>, właściciela części majątku Zajęczniki w powiecie bielskim<sup>16</sup>. Smorczewski od dłuższego czasu mieszkał w Białymstoku – tu na plebanii, wraz z żoną Leonidą i dziećmi wymienili go spisy parafian z 1883 i 1890/1891 r.<sup>17</sup> Anna była najmłodszą córką Konstantego i Leonidy, urodziła się bowiem w 1877 r. Ślub wzięli w Białymstoku, a związki rodzinne ze Smorczewskimi oraz posada mogły zdecydować o pozostaniu w Białymstoku. Witoldowi i Annie urodziła się wkrótce córka Halina Zofia (1898)<sup>18</sup> oraz syn Jan Jakuba (ur. 1899)<sup>19</sup>. Założenie rodziny i pojawienie się potomstwa mogło być główną przyczyną inwestycji w miejską nieruchomość, dodatkowo rozbudowaną tuż po zakupie. Witold przeprowadził się tu z całą rodziną. W 1904 r. zmarł w Białymstoku jego ojciec, Władysław Herman. Według spisu parafian z 1913 r. w domu przy ul. Ślonimskiej 15 mieszkali wówczas Witold i Anna z córką Hanną i synem Janem, matka Natalia oraz siostra Witolda, Maria<sup>20</sup>. 17 października 1917 r., zmarła matka, Natalia.

W Koście 1913 r. był pracownikiem białostockiego Banku Handlowego na posadzie kasjera i pełnomocnika. Ponadto w kadencji 1912-1916 pełnił funkcję radnego miejskiego<sup>21</sup>. Po 1915 r. zaczął odgrywać coraz ważniejszą rolę w miejscowej społeczności polskiej. W okresie okupacji niemieckiej był jednym z głównych organizatorów Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności oraz sieci szkolnictwa polskiego w mieście<sup>22</sup>. W domu przy ul. Ślonimskiej 15 zorganizowany był także przytułek dla młodych dziewcząt uciekających z terenu Królestwa Polskiego. Po 1919 r. Witold kontynuował działalność w ramach samorządu miejskiego, startując w pierwszych wyborach do rady miejskiej<sup>23</sup>. Był dyrektorem oddziału Warszawskiego Towarzystwa Ubezpieczeń (Warszawska 9) oraz prezesem tutejszego oddziału Wileńskiego Banku Handlowego. Włączył się też aktywnie w prace Białostockiej Ochotniczej Straży Ogniowej (od 1922 r. był pierwszym wiceprezesem Zarządu). Uczestniczył w pracach przy organizacji różnego rodzaju wydarzeń społecznych i kulturalnych, współtworząc m.in. Towarzystwo Opieki Społecznej „Przystań” oraz opiekując się Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. Księżnej Anny Jabłonowskiej. Miał tam także zgromadzony pokaźny księgozbiór, którego część po śmierci Zbirohowskiego-Kości zasilila zbiory Miejskiej Biblioteki Publicznej. Zmarł 16 sierpnia 1932 r. w Krakowie. Spoczął w rodzinnej mogile na Cmentarzu Farnym w Białymstoku<sup>24</sup>. Dwa lata wcześniej zmarła Maria, pracująca przez wiele lat jako nauczycielka języka polskiego, najpierw w okresie zaboru, następnie w czasie okupacji była dyrektorką gimnazjum żeńskiego, wreszcie w latach 1920-1925 kierowała Szkołą Powszechną nr 4<sup>25</sup>.

W 1922 r. uregulowano hipotekę nieruchomości przy ul. Ślonimskiej 15, ustalając prawa własności na Witolda Kości<sup>26</sup>. Po 1932 r. majątek przeszedł wdowę, Annę ze Smorczewskich oraz dzieci – Jana i Hannę, noszącą po mężu nazwisko Dąbrowska<sup>27</sup>. W 1940 r. zmarła Anna i została pochowana w rodzinnej mogile.

Po 1941 r. mieszkania wynajmowali tu zarządcy młynów w Bezirk Białystok. Dom przy ul. Ślonimskiej 15 przetrwał II wojnę światową w stanie nienaruszonym.

<sup>1</sup> APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 42, k. 223-227.

<sup>2</sup> LPAH w Wilnie, f. 604, op. 58, d. 26, nr 93.

<sup>3</sup> LPAH w Wilnie, f. 604, op. 58, d. 97, nr 45.

<sup>4</sup> APB, Akta stanu cywilnego gminy ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku, sygn. 1, 1842 r., nr 20.

<sup>5</sup> APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 76, k. 317-345.

<sup>6</sup> APB, Akta stanu cywilnego gminy ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku, sygn. 19, 1879 r., nr 86.

<sup>7</sup> APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 73, k. 249-250.

<sup>8</sup> APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 83, k. 426-427.

<sup>9</sup> Archiwum Państwowe w Warszawie, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Św. Aleksandra w Warszawie, sygn. 43, nr 319.

<sup>10</sup> Potwierdzenie atestatu tej szkoły w 1924 r.: APB, Akta notariusza B. Urbanowicza w Białymstoku, sygn. 27, nr 5684.

<sup>11</sup> M. Miłakowski, *Очеркъ Белостока въ историческомъ, этнографическомъ и бытовомъ отношеніяхъ съ приложеніями*, Kijów 1897, s. 96.

<sup>12</sup> *Справочный календарь по г. Белостоку на 1913 год*, Białystok 1913, s. 131, 142, 199.

<sup>13</sup> I. Szymańska, W. Wróbel, *Dom Sakowiczów. Historia posesji i domu przy ul. Warszawskiej 9 w Białymstoku*, Białystok 2017.

<sup>14</sup> APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 83, k. 412-413.

<sup>15</sup> AMAB, KMB-AM, Wypisy z ksiąg metrykalnych ślubów parafii dekanatu Białystok za 1897 r. (parafia Białystok), akt nr 97.

<sup>16</sup> Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 14, s. 293.

<sup>17</sup> Spisy mieszkańców Białegostoku z lat 1845-1891, oprac. W. Wróbel, Białystok 2018, spis 1883, nr 1-9; tamże, spis 1890/1891, nr 3091-3094.

<sup>18</sup> AAB, KMB-AM, Wypisy z ksiąg metrykalnych chrztów parafii dekanatu Białystok za 1898 r. (parafia Białystok), akt nr 962.

<sup>19</sup> AAB, KMB-AM, Wypisy z ksiąg metrykalnych chrztów parafii dekanatu Białystok za 1899 r. (parafia Białystok), akt nr 959.

<sup>20</sup> AMAB, Spis parafian 1913, k. 92.

<sup>21</sup> *Справочный календарь по г. Белостоку на 1913 год*, Białystok 1913, s. 131, 142.

<sup>22</sup> A. Szot, *Towarzystwo Dobroczynności w Białymstoku w latach 1915-1919 (w okresie okupacji niemieckiej)*, w: *Wyzwolenie czy okupacja? Stosunek społeczności zamieszkujących pogranicze polsko-litewsko-białoruskie do zmieniających się w XX wieku systemów państwowych*, pod red. M. Kietlińskiego, W. Śleszyńskiego, Białystok 2006, s. 7-23.

<sup>23</sup> Blok 15-tu, „Dziennik Białostocki” 1919, nr 117, s. 3.

<sup>24</sup> Nekrolog, „Dziennik Białostocki” 18.08.1932, nr 228, s. 6.

<sup>25</sup> M. Gołowski, *Szkolnictwo powszechne w Białymstoku (rys historyczny i rozwój w dobie obecnej)*, Białystok 1934, s. 49.

<sup>26</sup> *Obwieszczenie*, „Nowy Dziennik Białostocki” 1922, nr 116.

<sup>27</sup> APB, Sąd Okręgowy w Białymstoku. Wydział Hipoteczny, sygn. 338, nr 256